

Bescherming tegen de koude tijdens de Kleine IJstijd

Wilma Gijsbers - Alle Amsterdamse Akten

Welke mogelijkheden had men om handen, voeten en hoofd te beschermen tegen Koning Winter? In deze bijlage een impressie uit de notariële akten, aangevuld met afbeeldingen van voorwerpen uit andere bronnen.

Binnenshuis

Men warmde zich binnenshuis bij de haardstede. Voorwaarde was natuurlijk een voldoende voorraad hakhout, sprokkelhout of afvalhout dat vaak op de vliering was opgeslagen, om het haardvuur vuur gaande te houden. In een akte uit december 1679 van notaris Winter (hoe toepasselijk is de naam in dit verband) wordt bijvoorbeeld, met een deel van de winter nog voor de boeg, melding gemaakt van tweehonderd manden turf en wat bosjes hoepelstokken, tot brandhout in bosjes gebonden. Deze hoepen waren kennelijk te versleten of ongeschikt om nog voor tonnen te gebruiken ([Akte](#))

Het haardvuur annex stookplaats gaven natuurlijk de meeste warmte. Voor de opkomst van synthetische brandstoffen als petroleum gebruikte men plantaardige of dierlijke oliën en vetten ter vulling van olielampjes of voor de vervaardiging van vetkaarsen en voor waskaarsen gebruikte men bijeenwas. De kaarsen borg men op in een kaarslade. ([Akte](#)) Een ruimte kon men met een kleine vlam niet verwarmen, maar deze kleine lichtbronnen gaven wel wat warmte.

Een tuitlampje, ook wel bekend als 'snotneus' omdat er vaak wat olie langs de tuit lekte, ca 1815-1825 ([Beeldbank Cultureel Erfgoed](#))

Voeten

Men trachtte de lichaamswarmte zoveel mogelijk vast te houden, door warme beenbekleding bijvoorbeeld. Dan had men niets aan een 'paer parl-koleurde sijde kousen' want die gaven weinig warmte, men had meer aan de '[witte wollen kousen](#)', in de akten worden vrouwen- en mannenkousen [onderscheiden](#).

Voorbeeld van een lange wollen gebreide kous ([Rijksmuseum](#))

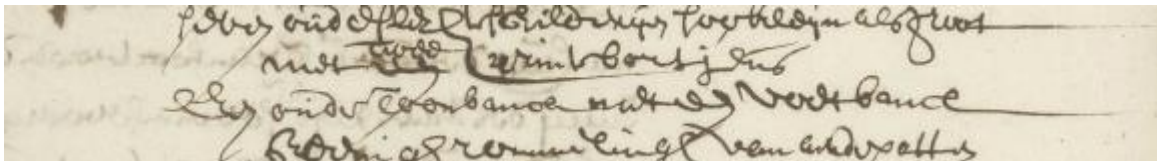
Dit soort kousen werd behalve aan land ook aan boord van schepen gedragen, zoals blijkt uit de resten van een paar geitenwollen sokken uit een [scheepswrak](#).

Behalve sokken kon men ook gebruik maken van een warmtebron zoals een [stoof](#) of [kerkstoof](#) om de koude benen onder de lange damesrokken warm te houden. Vaak had men er meerdere, voor meerdere personen of vertrekken. Kerkstoven waren vaak fraai versierd en voorzien van een hengsel om mee naar de kerk te kunnen nemen. Ook aan boord van schepen maakte men wel van de stoof gebruik.

Links [vrouw met stoof](#), 1648-1677 (bron), rechts stoof uit een [scheepswrak](#).

Soms bracht men een permanentere voorziening aan in een ruimte om zich te beschermen tegen een koude vloer, zoals in een winkel waar men een oude toonbank in een adem noemt met een voetenbank. Dit was een verhoging achter de toonbank waarop men kon staan.

Handen

Handen waren zo mogelijk nog gevoeliger voor de kou dan voeten. Handschoenen of wanten waren dan de oplossing. Ze waren er in soorten, maten en kleuren. De '[paer gekleurde handschoenen met franje](#)' of twee '[leere hantschoenen met silver gehambereert](#)' (lees: gehamarreerd: met galons bezetten) zullen vooral hebben gediend om het kostuum meer cachet te geven en niet om buitenshuis de handen warm te houden. De [witte gebreide](#) handschoenen hielden de handen misschien warm, maar daarmee zal men weinig arbeid hebben verzet.

Handwritten text in Dutch, likely a receipt or inventory list, mentioning "Handfchoon" (glove) and "guldoy" (gold). The text is written in a cursive script on aged paper.

Arbeiders droegen meest wanten: ze waren eenvoudiger te maken en te herstellen en vast ook goedkoper in de aanschaf. We kennen de gebreide wanten ook uit de Nederlandse scheepsopgravingen.

Bron afbeelding: [Beeldbank Cultureel Erfoed](#)

Soms waren ze heel simpel, vervaardigd van een geweven stuk stof, boven bijeen gesnoerd, met een aangezet duimstuk.

Bron afbeelding: [Beeldbank Cultureel Erfoed](#)

Ook kwamen wanten met twee duimen voor. Als een kant door zwaar werk versleten was, draaide men de want gewoon om.

[Tweeduimige want](#) uit een scheepswrak (Afbeelding: Beeldbank Cultureel Erfgoed) . Een dergelijke tweeduimige want is ook in [kinderformaat](#) aangetroffen.

Leren wanten en met name het mouwmodel boden waarschijnlijk vooral hen die met of op het water werkten bescherming tegen kou en vocht. Leer was slijtvaster dan wol, maar leren wanten waren duurder en daarom niet voor iedereen weggelegd. Ook vroeg leer om onderhoud om de handschoen soepel en waterdicht te houden.

In de boedelinventarissen worden ook tal van '[moffels](#)' genoemd: een 'sijde moffel', een 'otter moffel' en een '[swarte katte moffel](#)'. In de akten worden de moffen niet altijd nader gespecificeerd, maar ze dienden om de handen in weg te steken en waren er voor 'hem' en 'haar'.

Links: Vrouw met mof, 1635. Rechts: Heer, die 'Winter' voorstelt, met mof, 1670 – 1724. Het Nederlandse onderschrift linksonder luidt: De 'mof' was niet alleen voor de rijken. Ook de armen gebruikten deze tegen de kou. (Afbeeldingen: Rijksmuseum)

Bedelares met mof, 1622-1623 ([Rijksmuseum](#))

Men kon de handen niet alleen tegen de kou beschermen, men kon ze ook bijvoorbeeld met een [koperen balletje](#) extra verwarmen. Mogelijk gebruikte men een dergelijk verwarmd voorwerp in een mof zodat het lang zijn warmte behield. En voor wie toch koude handen had gekregen zat er niets anders op ze te warmen boven een test van aardewerk of metaal gevuld met kooltjes of kastanjes, die enige tijd hun warmte behielden. Veel warmte gaven deze niet, maar alle beetje hielpen.

Een oude man warmt zijn handen aan een test met tamme kastanjes ([Rijksmuseum](#))

Hoofd

Het [aanbod aan hoofddeksels](#) in de boedels was zeer gevarieerd. Ze waren lang niet altijd bedoeld om veel warmte te geven, zoals een verfijnd 'swart mutsje met Goude stiftjens met goude haecken ende parlen', 'boommutsen' of 'treckmutsen'. Sommige hoofddeksels bedekten de oren niet, of waren lastig te dragen in de wind, zoals hoeden. Toch werden ook deze aan boord van schepen gedragen.

Hoed afkomstig uit een scheepswrak, ca 1593. ([RCE](#))

Mutsen die wel bescherming boden tegen de kou en wind zijn bijvoorbeeld gebreide wollen mutsen. Tal van deze mutsen uit de zeventiende eeuw van walvisvaarders en traankokers maakt deel uit van de verzameling van het Rijksmuseum. Ze werden door archeologen met de skeletten opgegraven in de jaren '80 van de vorige eeuw op Spitsbergen. De kleuren zijn nog sprekend door eeuwenlange conservering in [de permafrost](#).

Wollen muts, ca 1650-1700 ([Rijksmuseum](#))

Het aangezicht moest het in de kou het meest ontgelden want kijken, ademen en praten gaan nu eenmaal slecht samen met afdekken van delen van het gelaat. Wie de snijdende kou moest trotseren en zich daarbij zorgen maakte om de huid, kon zijn toevlucht nemen tot een soort masker. Hieronder een gemaskerde Engelse vrouw gehuld in bont, de handen in een mof. De begeleidende tekst heeft veel weg van een hedendaagse reclame tegen een schrale huid:

Vrouw als personificatie van de 'Winter', 1643. ([Rijksmuseum](#))

Het onderschrift luidt:

The cold, not cruelty makes her weare
In Winter, furs and Wild beasts hair
For a smoother skinn at night
Embraceth her with more delight.

Tot zover, een greep uit de 'winterse' vondsten in het notarieel en een aantal erfgoedcollecties.